

УДК 7.045

ВНЕСОК СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МАЙСТРІВ У МИСТЕЦТВО СТВОРЕННЯ ПАМ'ЯТНИХ ТА ЮВІЛЕЙНИХ МОНЕТ: ВІД ЗАДУМУ ДО ВИПУСКУ В ОБІГ

Ладоненко М.І.

Університетський коледж

Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто особливості процесу створення українських пам'ятних та ювілейних монет крізь призм безпосередньої їх залежності від майстерності художників – авторів ескізів монет та скульпторів – виконавців моделей монет. Окреслено основні етапи створення монет, відкарбованих Банкотно-монетним двором Національного банку України. Наголошено на індивідуально-авторських рисах, за допомогою яких кожен митець вкладає у майбутню монетну продукцію глибоку інформативність, символічність та національну ідентифікацію. Дослідження виконано на візуальному аналізі пам'ятних та ювілейних монет незалежної України.

Ключові слова: пам'ятна монета, ювілейна монета, художник, скульптор, карбування, ескіз, модель, Банкотно-монетний двір Національного банку України.

Постановка проблеми. На шляху до реалізації пам'ятні та ювілейні монети проходять тривалий технологічний шлях, у який залучені спеціалісти найрізноманітніших професій. Однак, вирішальну роль у проектуванні монет відіграють художники та скульптори, від рівня роботи яких залежить якість технологічного виконання монет. За достатньо короткий час існування монетної системи незалежної України до створення пам'ятних та ювілейних монет були залучені обдаровані митці, завдяки яким життя отримали тисячі монет. Більшість з них змогли досягти довершених композицій та високої віртуозності моделювання монет, зробивши беззаперечний внесок в українську монетну справу, збагативши її та вивівши на конкурентоспроможний щабель в порівнянні з іншими країнами.

На вітчизняних пам'ятних та ювілейних монетах можуть бути втілені портрети видатних людей, здобутки культури і мистецтва чи важливі події, що мали істотний вплив на розвиток суспільства. Це накладає на українське мистецтво виробництва монет особливу відповідальність, вимагає від творчого колективу художнього узагальнення, відповідного суспільній значимості події, явища, особистості, закарбованої на монетному колі, висловленої простим, однак вимогливими засобами пластики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні дослідження присвячені проблемі розвитку монетної справи на теренах України здебільшого носять історичний або економічний характер, не розкриваючи мистецтвознавчий аспект створення пам'ятних та ювілейних монет. Наприклад, у праці Р. Шуста [7] детально описано процес формування грошово-монетної системи незалежної України, початок випуску власних пам'ятних та ювілейних монет, їх серійне розмаїття. Н. Дорофєєва та З. Комаринська [3] дають лаконічну інформацію про випуск перших пам'ятних та ювілейних монет в Україні. М. Загреба [4] пропонує каталог монет, який містить зображення та технічні параметри монет з 1992 р. по 2014 р., тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досі жоден із названих дослідників не вдався до спроби визначення та опису творчого внеску художників до арсеналу можливостей

Банкотно-монетного двору Національного банку України. У роботі над статтею підґрунтям для дослідження стала інформація закладена у постанові правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції» [6], де детально описано кожен етап, що проходить монета перед її випуском в обіг; періодичне видання «Банкноти і монети України» [1; 2], в якому подана інформація про авторів дизайну монет; та розділ сайту Національного банку України – Пам'ятні монети України [5].

Мета статті. Метою дослідження обрано визначення на основі нумізматичних, інформаційних та довідкових джерел внесок художників та скульпторів у мистецтво створення пам'ятних та ювілейних монет незалежної України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розробка дизайну пам'ятних та ювілейних монет – процес складний та багатоетапний. Він потребує залучення величезних часових, інформаційних та людських ресурсів. Від ідеї до остаточного результату монета проходить достатньо довгий шлях. Введенню в обіг передують етапи опрацювання теми, роботи над ескізами, їх затвердження, створення моделей, виготовлення карбувальних форм та карбування тиражу. Не дивлячись на досить високий рівень технічного забезпечення Банкотно-монетного двору Національного банку України провідну роль у цьому процесі грають люди, перш за все – автори дизайну монет. Спробуємо прослідкувати процес створення монет та дослідити авторські риси закладені художниками і скульпторами в процесі проектування даної продукції.

Першим етапом процесу створення колекційних монет є планування випуску будь-якої з них. Цей процес безпосередньо залежний від розгляду пропозицій наданих міністерствами та іншими органами центральної влади, науковими та культурно-освітніми установами, об'єднаннями нумізматів, тощо. Пропозицію тематики монети може подати будь-хто, однак в чітко установленому порядку – за місяць до формування Департаментом грошового обігу річного плану випуску пам'ятних та ювілейних монет для затвердження Правлінням Національного банку. Відбір тема-

тики монет з ряду пропозицій відбувається за допомогою маркетингових досліджень рейтингу тем, визначаючи ті, що користуються найбільшою популярністю серед колекціонерів та інших поціновувачів.

Далі розробляється детальна концепція втілення обраної теми монети, яка найкращим чином підкреслить її ідейне наповнення. Цей процес здійснюється в тісній співпраці з музеями, науковими інститутами, навчальними закладами та іншими авторитетними організаціями. Їх участь забезпечує серйозне наукове підґрунтя цієї діяльності.

Наступним етапом, який відбувається вже за безпосередньої участі художників Монетного двору, є організація та виконання ескізів монет. Робота художників розпочинається зі збору матеріалів за тематикою монети: спілкування з науковцями, які професійно вивчають певну тему, пошуку фотоматеріалів, опрацювання аналогів, відвідування музеїв, галерей, бібліотек, дослідження архітектури, тощо. На етапі вивчення та опрацювання інформації у художника складається актуальна ідея побудови художнього рішення монети, що дозволяє забезпечити її глибину змістовності та привабливість зовнішнього оформлення.

У визначенні виразного композиційного рішення підготовчу роль відіграють художні начерки до ескізів монет. Вони є новим етапом дослідження – вивчення форми, пластики, руху зображуваного об'єкта. Наприклад, роботі В. Дем'яненка, над розробкою дизайну монет серії «Флора і фауна», передували довготривалі начерки тварин та рослин, які стали запорукою реалістичності, вибору найхарактерніших ракурсів, анатомічної відповідності тварин та побудови рослин, визначення динаміки чи статички як основоположних для зображення, відбір начерків, які найкраще komponуються в коло. Так, робота над монетою «Стерлядь прісноводна» відбувалась за співпраці з Інститутом рибного господарства Національної академії аграрних наук України, який надав художнику можливість різносторонньо дослідити об'єкт зображення. Та створити гармонійну композицію реверсу в основі якої S-подібний вигин – лінія краси.

Важливою стороною переходу до ескізування є вміння художника спрогнозувати остаточний результат вигляду монети після карбування. Однак завдання це є не простим, враховуючи все різноманіття готової продукції: способи оздоблення (використання поєднань різноманітних металів (біметалічні монети), патинування, інкрустації дорогоцінним та напівдорогоцінним камінням, голограм, кольорових емалей, тампонажного друку, локальної позолоти), якість карбування, метал з якого виготовлена монета, діаметр та форма майбутньої продукції.

Не менш вагомим аспектом є обізнаність художників у питаннях актуальності та перспективності новітніх розробок, тенденцій, сучасних технологій виготовлення і колекціонування пам'ятних та ювілейних монет. Володіючи таким багажем знань художники здатні послідовно вдосконалювати фахову майстерність, продукувати нові, нестандартні ідеї та ініціювати нововведення у дизайн українських монет. Прикладом завжди

свіжого та сучасного погляду на монетне виробництво може бути робота творчого колективу художників Арттріум (В. Таран, О. та С. Харуки). Творчий доробок художників, що стояли біля витоків монетарництва України, вже перетнув межу 230 видів пам'ятних та ювілейних монет. Серед них є екземпляри з інноваційними рішеннями, такі як монета «Пересопницьке Євангеліє» (рис. 1), де вперше застосований художній експеримент тріо – технологія патинування позолоти на сріблі, серія монет «Східний календар», де, починаючи з монети «Рік Пацюка», застосована технологія інкрустації дорогоцінним та напівдорогоцінним камінням, монета «За твором М.В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки», що ознаменувала початок комбінування різних елементів у дизайні однієї монети, тощо.

Рис. 1. Ескіз від руки, електронні ескізи та аверс і реверс пам'ятної монети «Пересопницьке Євангеліє», 2011 р., автори: В. Таран, О. та С. Харуки

Сформований художній образ може бути втілений у ескізах за допомогою різноманітних художніх технік починаючи від найбільш традиційного рисунку олівцем та закінчуючи аквареллю, акрилом, тушшю, комп'ютерною графікою, тощо. Кожен художник обирає техніку за своїм смаком, враховуючи творчі завдання, які поставлені перед ним. Це дає змогу українським майстрам монетної справи створювати довершені ескізні композиції з індивідуальним авторським світосприйняттям, неперевершеною точністю кожної деталі, цілісністю ідейного змісту, зображень та текстових блоків.

Варто наголосити, що композиція кожної української монети неповторна, її типові особливості слід подавати крізь призму авторського мислення художника, де його бачення переплітається з творчою обробкою явищ і об'єктів оточуючої дійсності, привносячи в готовий виріб художню новизну. Індивідуальний стиль художника дозволяє нам впізнавати роботи за сукупністю прийомів та візуальних елементів, таких як: вибір сюжету, композиція, використання алегорій та символів, виразність, національний колорит, фактура та ін. Наприклад, зразком тонкого жіночого відображення світу у художніх образах є монети Н. Фандікової, витончені, ліричні, вони відображають різні теми та сюжети, в більшості з яких виявлена чітка національна ідентифікація через використання традиційних мотивів та

орнаментів і схильність художниці до декоративних елементів (рис. 2).

Рис. 2. Електронний ескіз реверсу пам'ятної монети «Дівчатко», «Козоріжок» та макет дизайну пакування для монет серії «Дитячий зодіак», 2014-2015 рр., автор: Н. Фандікова

Хотілося б зупинитись на творчому доробку В. Атаманчука. Його монетам характерні простота і чіткість, класичність побудови композиції монетного кола, невелика кількість елементів зображення, відсутність надмірної деталізації. В. Атаманчук є митцем універсалом – художником-скульптором, а тому більша частина дизайну монет виконана ним одноосібно, однак, виключно в традиційному ключі, без надмірностей, дуже по чоловічому, навіть сучасно.

Всі художники переважно працюють з тематикою, яка є для них особливо цікавою та близькою. Та це не завжди є показником якості та свіжості виконання ескізів. Зустрічаються художники, які при зміні звичної тематики створюють справжні пластичні шедеври. Зокрема, С. Іваненко, який здебільшого працює над історичною тематикою, монетами присвяченими ювілейним датам та персоналізованими монетами, що увічнюють видатних людей України та зарубіжжя, як і його колега В. Атаманчук є універсалом у монетному виробництві, поєднуючи в своїй творчості дві іпостасі – художника та скульптора (рис. 3). Однак, зупинитись хочеться на монеті, що тематично не характерна для його творчості – «Олешківські піски». Вдалою ідеєю авторського мислення стала побудова мініатюрного рельєфу скороченого у перспективу піщаного масиву, за рахунок майстерного відтворення фактури піщаних напливів. Цей екземпляр як і будь-який інший рельєф на площині в умовах скороченого простору вибудований планами, з перспективними скороченнями фактури піску та людських слідів. Такий прийом художника складає органічну єдність аверсу та реверсу монети. Надає монетному виробу сучасного вигляду та свідчить про високу художню майстерність автора.

Завершальним завданням художника є наповнення остаточного ескізу об'ємом, текстурою та декоративними деталями, необхідними для роботи скульптора (бувають випадки коли художник і скульптор – це одна людина або навпаки – над створенням монети працює декілька художників та скульпторів) та представлення результатів роботи для остаточної оцінки спеціалістами та затвердження ескізу.

На новому етапі роботи над майбутньою монетою затверджений ескіз передається скульптору,

який розпочинає роботу над виготовленням моделі виробу. Розмір моделі у 10 разів перевищує розмір майбутньої монети, оскільки потребує точності та деталізації кожної лінії. Для того щоб відтворити зображення у об'ємі, електронний варіант ескізу переноситься на комп'ютер, який керує роботою копіювально-фрезерного верстата. Останній в свою чергу вирізає зображення на гіпсовій моделі. Отриманий гіпсовий макет монети вручну, за допомогою спеціальних різців, допрацьовується скульптором у відповідності до затвердженого ескізу. Розгляд та затвердження готової моделі відбувається за участю працівників Управління організації касової роботи та нумізматики, начальника технологічного відділу Монетного двору, авторів ескізів монет та скульпторів.

Рис. 3. Гіпсова модель та електронний ескіз аверсу пам'ятної монети «Монастир Сурб-Хач», 2009 р., автор: С. Іваненко

З гіпсової моделі виготовляється компаундна модель виробу з якої починається втілення творчого задуму художника у метал. Редукційний верстат переносить зображення з компаундної моделі на металеву заготовку, зменшуючи зображення з урахуванням всіх пропорцій. Втілити у металі творчий задум художників неможливо без майстерності граверів, які надають остаточної досконалості зображенню на металі. Процес перенесення зображення виробу на карбувальний інструмент здійснюється в Інструментальному цеху Монетного двору. На потужних пресах, шляхом холодного видавлювання зображення, здійснюється тиражування карбувального інструмента у необхідних для виробництва кількостях. Далі металева заготовка із зображенням майбутнього виробу проходить механічну обробку. Верстат яким керує комп'ютер з філігранною точністю, щоб не пошкодити зображення, шар за шаром знімає метал із заготовки, надаючи їй необхідної форми. Для забезпечення твердості карбувального інструменту він зазнає термічної обробки. Коли аверс та реверс готовий розпочинається карбування та остаточне утворення зразка для подальшого випуску в обіг.

Висновки з даного дослідження. Національний банк України стосовно художнього оформлення своїх пам'ятних та ювілейних монет проводить гнучку політику, вдосконалюючись через заохочення творчого колективу, зокрема авторів дизайну монет, пошук нових рішень, способів дизайну, засобів виразності. Це дозволяє монетній продукції йти в ногу з новітніми тенденціями, бути цікавою за змістом та унікальною за

художнім рішенням, здатним виділити її з поміж будь-яких інших.

Таким чином, сучасна українська пам'ятна та ювілейна монета являє собою надскладне синтетичне мистецтво, яке ввібрало в себе особливості, притаманні багатьом видам образотворчого мистецтва. Специфічністю української сувенірної монети є нове трактування аверсу та реверсу – як місця для розгорнутої, вільної композиції, яка свідчить про особисте ставлення автора до теми.

Безсумнівно, робота над пам'ятними та ювілейними монетами є колективною та потребує залу-

чення спеціалістів різного роду діяльності. Однак синтезувати напрацьований матеріал та концептуально втілити його у проект монети здатні лише художники та скульптори. Вони є ідейними натхненниками нових креативних рішень, людьми, що завдяки авторському чуттю та його реалізації у монетних виробках творять новий продукт. Ряд майстрів вносять свої іноді достатньо індивідуальні рішення, що допомагає подолати деяку іконографічну скутість традиційну для монетного виробництва та створити вражаючі ефекти навіть для найбільш вимогливого сучасного споживача.

Список літератури:

1. Банкноти і монети України [Текст]: інформаційно-довідковий журнал. – К.: Національний банк України, 2009, № 13. – 127 с.
2. Банкноти і монети України [Текст]: інформаційно-довідковий журнал. – К.: Національний банк України, 2014, № 18. – 88 с.
3. Дорофеева Н. В. З історії грошей України / Н. В. Дорофеева, З. М. Комаринська. – Л.: Львівський банківський інститут НБУ, 2000. – 165 с.
4. Загреб Максим. Монети України, 1992-2014: Каталог. – 10-е вид., перероб. та допов. – К.: Логос, 2015. – 250 с. : іл. – (Б-ка журн. «НумізMATика і фалеристика»).
5. Національний банк України: Пам'ятні монети України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/cmcoin/list>
6. Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції» від 30.05.2012 № 213.
7. Шуст Р. М. НумізMATика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посібник / Р. М. Шуст. – К.: Знання, 2009. – 376 с.

Ладоненко М.И.

Университетский колледж

Киевского университета имени Бориса Гринченко

ВКЛАД СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ МАСТЕРОВ В ИСКУССТВО СОЗДАНИЯ ПАМЯТНЫХ И ЮБИЛЕЙНЫХ МОНЕТ: ОТ ЗАМЫСЛА ДО ВЫПУСКА В ОБРАЩЕНИЕ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности процесса создания украинских памятных и юбилейных монет через призму непосредственной их зависимости от мастерства художников – авторов эскизов монет и скульпторов – исполнителей моделей монет. Определены основные этапы создания монет, отчеканенных Банкнотно-монетным двором Национального банка Украины. Отмечены индивидуально-авторские черты, с помощью которых каждый художник вкладывает в будущую монетную продукцию глубокую информативность, символичность и национальную идентификацию. Исследование выполнено на визуальном анализе памятных и юбилейных монет независимой Украины.

Ключевые слова: памятная монета, юбилейная монета, художник, скульптор, чеканка, эскиз, модель, Банкнотно-монетный двор Национального банка Украины.

Ladonenko M.I.

University College

of Borys Grinchenko Kyiv University

CONTRIBUTION OF MODERN UKRAINIAN MASTERS IN THE ART OF CREATION OF COMMEMORATIVE COINS: FROM CONCEPT TO RELEASE INTO CIRCULATION

Summary

The article examines the process of creation of Ukrainian commemorative coins through the prism of their direct dependence on the skills of artists, authors of coins sketches and sculptors, performers of coins models. The basic steps of creating coins (printed at National Bank of Ukraine Banknote Printing and Minting Works) are described. The individual author features are underlined as the ones which help each artist to insert deeply informative value, symbolism and national identity in the future coin product. The study was performed on a visual analysis of commemorative coins of independent Ukraine.

Keywords: commemorative coin, artist, sculptor, stamping, sketch, model, National Bank of Ukraine Banknote Printing and Minting Works.